

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Tóth Enikő

Czigler Győző építész (1850–1905) élete és munkássága

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Történelemtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Dr. Őze Sándor DSc

A bizottság elnöke:	Dr. habil. Szakács Béla Zsolt
Opponensek:	Dr. Pilkhoffer Mónika Dr. Megyeri-Pálffi Zoltán
A bizottság titkára:	Dr. Bizzer István
A bizottság tagjai:	Dr. Kopócsy Anna Dr. Marótzky Katalin
Témavezető:	Dr. Rozsnyai József

Budapest, 2025

AZ ÉRTEKEZÉS ELŐZMÉNYEI

Czigler Győző (1850–1905) építész, műegyetemi tanár a dualizmus korának egyik legjelentősebb építésze-gyénisége. Munkásságát a historizmus építészeti törekvése, annak is főként neoreneszánsz vonala jellemezte. Amellett, hogy rendkívül termékeny alkotó volt és művei máig meghatározzák különféle városaink képét, műegyetemi tanárként is jelentős tevékenységet fejtett ki, útmutatást adva a fiatalabb generációknak. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet kétszeri elnökeként, építészeti pályázatok bírálójaként befolyással bírt a magyarországi építészetben. Munkásságát nemcsak a szakmai, de a napisajtóban is komoly figyelem övezte.

Korabeli elismertsége ellenére Czigler hosszabb ideig perifériára került a művészettörténeti kutatásban. Neve a historizmus építészetét tárgyaló alapművekben nagyrészt említésre került, mégis, az életmű alaposabb feldolgozására egy 2010-es szakdolgozaton túl nem tettek kísérletet a kutatók.

Az életmű újrafelfedezése végül 2021 körül vett újabb lendületet, amikor a Holnap Kiadó gondozásában megjelent egy középmonográfia Cziglerről, továbbá a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, valamint Budapest Főváros Levéltára szervezett egy kiállítást *Következetesség formában és szellemben – Czigler Győző építőművészete* címmel. Előbbinek szerzője, utóbbinak egyik kurátora voltam.

CÉLKITŰZÉS

Az értekezés elsődleges célja Czigler építőművészetének bemutatása, elemzése és méltó elhelyezése a magyarországi építészettörténetben.

Arra, hogy Czigler kikerült a kutatás látóköréből, a historizmus megítélése és az építész megosztó személyisége szolgál magyarázatul. A historizmus kutatása csak a rendszerváltás után vett lendületet, így hozzá hasonló alkotókkal is csak néhány évtizede foglalkozik a művészettörténet-írás. Éppen ezért időszerű, hogy a korszak jeles építőművészei, így Alpár Ignác, Hauszmann Alajos vagy Steindl Imre mellett Czigler is kellő figyelmet kapjon, s megtörténjen építészetének újraértékelése. Czigler személyiségét és munkásságát élete végén – részben politikai, részben szakmai indíttatásból – számos negatív kritika érte, így az életmű objektív vizsgálatához mindenképpen szükséges a rendelkezésre álló forrásanyag tanulmányozásán túl az épületállomány erőnyeinek és árnyoldalainak tisztázása.

A disszertáció másik fontos célja tehát, hogy megvizsgálja, Czigler épületei milyen minőséget képviseltek a korszakban, hogyan viszonyult egyes épülettípusok tervezéséhez. Életművében ráadásul a dualizmus kori Magyarország csaknem teljes élete tükröződik, hiszen lakóépületeken, iskolákon, kórházakon, templomokon, hivatali, kereskedelmi és ipari épületeken át számos műfajban alkotott.

A KUTATÁS FORRÁSAI

Az értekezés megírásához számos másodlagos, szakirodalmi forrást felhasználtam. Általánosságban megállapítható, hogy a Cziglerről szóló korábbi tanulmányok¹ leginkább Nagy Virgil² és Fábián Gáspár³ Czigler-életrajzaira alapultak. Takács Katalin⁴ szakdolgozata mélyült el leginkább a témában, azonban munkája publikálásra nem került. A historizmus szakirodalmában pedig jellemzően csak említés szintjén szerepel Czigler neve, így az értekezést előkészítő kutatás alapját az elsődleges források feltérképezése és elemzése jelentette.

Czigler Győző hagyatéka töredékesen maradt fenn az utókornak, különféle köz-és magángyűjteményekben szétszórva. A hagyaték legfontosabb szeletei az iroda munkatársai, Dvořák Ede és Bauer Gyula hagyatékába kerültek. Előbbinek jó részét a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ Múzeumi Gyűjteménye őrzi, utóbbi pedig leszármazottak tulajdonában áll. Érdemes kiemelni az irodai levelezésből fennmaradt

¹ KALMÁR Miklós: Czigler Győző élete és munkássága. In: *Műegyetem – A történeti campus*. Budapest, 2013. 226–243; VÍZY László: A Zsolnay építészeti kerámia mesterei 10. Czigler Győző építész-professzor munkássága. In: *Magyar Építőművészet*, 2009. 59. évf. 2. sz. 79–80.

² NAGY Virgil: Czigler Győző emlékezete. In: *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, 1911. 45. évf. 19. sz. 250–252.

³ FÁBIÁN Gáspár: A városligeti Széchenyi-fürdő és tervezője: Czigler Győző (1850–1905). In: *Nagy Magyar Építőművészek I.* Budapest, 1936. 38–40.

⁴ TAKÁCS Katalin: Czigler Győző építész. Szakdolgozat, PPKE, 2010.

dokumentumokat, amelyek az értekezés függelékében közlésre kerültek.

A kutatást korabeli sajtóforrások is segítették, amelyek részben az Arcanum Újságok, a Hungaricana, az Österreichische Nationalbibliothek ANNO Historische Zeitungen und Zeitschriften digitalizációs projektjeinek köszönhetően kereshetőek, részben pedig könyvtárban érhetőek el.

ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN

A disszertáció két fő részre osztható, amelyek közül az első az életúttal, második az életművel foglalkozik.

Elsőként az építész személyiségét igyekszem bemutatni. Megvizsgálom, miként vált az aradi főépítész fiából, a bécsi Képzőművészeti Akadémia ígéretes növendékéből, egy feltörekvő fiatal alkotóból egy befolyásos építészegyéniség, aki élete végére művészeti és politikai csatározások keresztútjába került. A hagyományos kronologikus rendszer helyett egy, a *Népszavában* 1905-ben megjelent cikk⁵ szempontrendszerét vettem alapul, amely Cziglert, mint embert, fogalmat és rendszert határozza meg. E három szempontot alkalmasnak találtam arra, hogy rajtuk keresztül az építész személyiségfejlődését, befolyását, kapcsolati hálóját a lehető legplasztikusabban szemléltetni tudjam.

⁵ Jós: Cigleristák. In: *Népszava*, 1905. máj. 24. 33. évf. 83. sz. 4.

Ezt követi az életmű bemutatása, amelyhez elsőként Czigler Budapest és a Királyi Magyarország fejlődésére kifejtett hatását, építészetszemléletét, stílushasználatát, az épületek létrehozásában közreműködő iparosok és építetők körét, végül pedig az életmű egyes darabjait veszem górcső alá. Utóbbiakat épülettípusonként csoportosítva mutatom be, így lehetőség nyílik az adott épülettípushoz tartozó munkák szintézisben történő bemutatására, ezáltal az életműben felfedezhető összefüggések jobban láthatóvá válnak. Nemcsak az épületek, hanem az iparművészeti, szobrászati alkotások is témáját képezik a disszertációnak annak érdekében, hogy Czigler munkásságáról teljesebb képet adjon.

Az értekezés a középmonográfiához képest erősebben kontextualizálja az életművet, kiemelve annak történeti jelentőségét, nagyobb hangsúlyt fektetve az építész kapcsolati hálójára, politikai és művészeti beágyazottságára.

ÚJ EREDMÉNYEK

Újonnan azonosított épületek

A kutatás a középmonográfia megírása és a kiállítás óta is számos eredményt hozott, amelyeknek feldolgozása az életmű részletesebb megismeréséhez vezet.

A Czigler-kiállításon bemutattunk egy infografikát, amely az addig azonosított 159 darab épületet mutatta be funkciók és építetők szerint csoportosítva. Ehhez képest az elmúlt években számos új azonosítás történt meg, részben a korabeli sajtó, részben levelek és munkatársak feljegyzései alapján. A művek listája, amelyet az

értekezés függelékében közlések, a leadás pillanatában 220-nál tart, azonban még valószínűleg közel sem teljes. Sajtóforrások további tanulmányozásával újabb azonosításokra lehet majd bukkanni, illetve érdemes stíluskritikai alapon is megfigyelni az épületeket, mivel az életműnek számos olyan sajátossága van, amely alapján Czigler munkája vagy hatása valamelyest feltételezhető. E karakterjegyeket az értekezésben szereplő épületleírások igyekeznek megragadni.

Újonnan felfedezett források

Miután 2018-ban felvettem a Czigler-kutatás fonalát, számos olyan forrást kutattam fel, amelyek a korábbi kutatások során nem kerültek elő. Ezek közül a legfontosabb találat a Czigler Gyula- és Bauer Gyula-hagyaték voltak. Előbbi tárgyi emlékeket és családtagokról készült fotókat, utóbbi főként tervek és leveleket adott hozzá az összegyűjtött anyaghoz. Szintén alig ismert forrásoknak tekinthetők a barátok, kollégák és egyéb ismerősök naplói, feljegyzései, amelyek közül Gávai Gaál Jenő közgazdász, Bánó László gépészmérnök, Écsy László füredi fürdőigazgató és Gerey Ernő építész írásait emelném ki, amelyek számos értékes információt adtak a kutatáshoz. Közgyűjteményekből is kerültek elő korábban lappangó anyagok, amelyekre jórészt kollégáim segítségével találtam rá, így tudtam beépíteni a disszertációt megelőző kutatásba.

Kapcsolati háló

Rajzolói hagyatékban fennmaradt levelezések, valamint korabeli sajtóforrások egy figyelemreméltó kapcsolati hálóra világítottak rá Czigler esetében, amelybe a korabeli művészvilág jelentős figuráin túl ismert közéleti személyiségek, politikai és egyházi méltóságok is beletartoztak. Érdeemes kiemelni Vaszary Kolos esztergomi érseket, Tisza Kálmán és Tisza István miniszterelnököket, Korányi Frigyes belgyógyászt, Rákosi Jenő hírlapkiadót, a Pesti Hazai Első Takarékpénztárt és annak munkatársait, Saxlehner András keserűvíz-kereskedőt, Luczenbacher Pál nagyiparost, valamint a Károlyi, Szapáry és Wenckheim nemesi családokat. Utóbbi már a Czigler építészdinasztia idősebb tagjaival is kapcsolatban állt, hiszen a disszertációban bemutatott építész nagyapja az ő kastélyuk újjáépítése kapcsán telepedett le Gyulán.

Művészi téren is stabil kapcsolati rendszer körvonalazható, hiszen rendszeresen dolgozott együtt ugyanazokkal az iparosokkal, így Kauser Gyula, Klenovits Antal és Mitterdorfer Henrik építőmesterekkel, Szécsi Antal szobrásszal, Lotz Károly festővel, Thék Endre és Csepreghy János asztalosmesterekkel, Scholtz Róbert díszítőfestővel, Jungfer Gyula és Berkes Kálmán lakatosmesterekkel.

Az építészek közül a Cziglerhez hasonlóan Theophil Hansen-tanítvány Gerster Kálmán, valamint Kiss István nevét érdemes kiemelni, akikkel közös munkák is ismertek, valamint Czigler irodavezetőjét és utódját, Dvořák Edét, aki főnöke korai halálával félbehagyott műveit eljuttatta a megvalósításig. A szerteágazó kapcsolati háló nélkül az életmű nem ölthetett volna ilyen léptéket, a

jóhírű iparosok ismeretsége pedig az épületek minőségére gyakorolt pozitív hatást.

Hagyomány és innováció a czigleri életműben

Mivel Czigler kora konzervatív építészeti irányzatát, a neoreneszánszt követte, az életmű nehezebben ragadja meg az alapvetően egyediséget, innovációkat kereső művészettörténeti kutatás figyelmét. Az 1880-as évektől egyre nagyobb teret nyert a neobarokk, a 19–20. század fordulójához közeledve pedig Lechner Ödön és számos követője kísérletezett a nemzeti stílussal, párhuzamosan Európa más újító mozgalmaival. Bár a czigleri életműben is megfigyelhető egyfajta változás az új irányzatok megjelenésével, az építész következetesen kitartott amellett a stílus mellett, amelyet már a bécsi akadémián, Theophil Hansen tanítványaként elsajátított. Ebben némileg szerepet játszott az is, hogy a Műegyetem ókori építészet tanáráként diákjainak gyakorlati helyet biztosított, ahol az ókori előképeket felhasználó neoreneszánsz megfelelő nyelvezetnek bizonyult. A diákok részvétele a tervezési munkában az irodai kapacitást is jelentősen megnövelte.

Az életmű ugyanakkor nem csak mennyiségileg jelentékeny, hanem számos jó minőségű, igényes épületet foglal magába. Ilyen a budapesti Saxlehner-palota, a Kereskedelmi Akadémia, a Hold utcai és Hunyadi téri vásárcsarnokok, a Központi Statisztikai Hivatal székháza, vagy akár a Gozsdu-udvar. Utóbbi hattedű udvarsora léptékével, alaprajzi megoldásaival egyedülálló a fővárosban. Az építész bérházalaprajzain igyekezett egyéb alternatívákat kínálni a

kőrfolyosók mellett, élehetőbbé téve a budapesti élettereket. Bátran használta az új épületszerkezeteket, így törvényszéki palotáinál korai vasbeton födémek, vásárcsarnokainál vas-üveg szerkezetek figyelhetők meg.

PUBLIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉG

Czigler Győző építészetéről

- Mester és tanítványa. Theophil Hansen tanításainak megnyilvánulása Czigler Győző építészetében. In: BANK Barbara – MILLEI Mónika – KOVÁCS Bálint – MEDGYESI S. Norbert szerk. *A Kaukázustól a Lajtaig: Apokaliptika, identitás, történelem és művelődés Közép- és Kelet-Európában II.* Erdélyi Szalon Könyvkiadó, Budapest, 2023. 411–440.
- Plans of an Unrealized Thermal Hotel in the Hungarian Museum of Architecture, and its Provenance. In: *Transfer – Zeitschrift für Provenienzforschung und Sammlungsgeschichte / Journal for Provenance Research and the History of Collection*, 2023. Vol. 2. 236–247.
- Az anyaghasználat és a funkció kapcsolata Czigler Győző építészetében. In: *Ars Hungarica*, 2022. 48. évf. 3. sz. 259–270.
- Egy építész és egy szobrász életútjának kereszteződései a dualizmus kori Magyarországon: Czigler Győző és Szécsi Antal

- közös munkái. In: MOLNÁR Dániel –MOLNÁR Dóra – NAGY Adrián Szilárd szerk. *Tavaszi Szél 2022 / Spring Wind 2022 Tanulmánykötet II.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2022. 476–492.
- *Czigler Győző.* Holnap Kiadó, Budapest, 2021.
 - Czigler Győző kapcsolata a Magyar Mérnök- és Építész-Egylettel. In: MOLNÁR Dániel – MOLNÁR Dóra szerk. *XXIV. Tavaszi Szél Konferencia 2021 Tanulmánykötet II.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2021. 255–267.
 - Szemelvények a Széchenyi fürdő tervezéstörténetéből és az épület helye Czigler Győző életművében. In: CSITEI Béla – SZÉPVÖLGYI Enikő szerk. *Pro Scientia Aranyérmesek XV. Konferenciája, 2020. Széchenyi István Egyetem, Győr.* Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, Budapest, 2021. 205–217.
 - Egy építészéletmű az antikvitás és a reneszánsz bővületében. Kiállítás Czigler Győző születésének 170. évfordulója alkalmából. In: *Magyar Iparművészet*, 2020. 7. sz. 48–51.
 - Kiállítás Czigler Győző építész emlékére. In: *Régi-Új Magyar Építőművészet*, 2020. 5. sz. 83–84.

- Czigler Győző építész kútja nyomában Kiskunfélegy-házán. In: *Múltbanéző*, 2019. okt. 30. 15. sz.
https://mnl.gov.hu/bkml/multbanezo_15_02. Megtekintés: 2025. jún. 30.

További publikációk

- The Historicist Architecture of the Grand Boulevard in Budapest and Its Urbanistic Significance. In: *Architektura and Urbanizmus*, 2024. Vol. 58. Nr. 3–4. 152–173.
- Dragan Damjanović – Aleksander Łupienko (eds): Forging Architectural Tradition – National Narratives, Monument Preservation and Architectural Work in the Nineteenth Century. Recenzió. In: *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2022. 63. évf. 1. sz. 383–387.
- Dvořák Ede erdélyi épületei. In: BOÉR Ilka – PÁL Emese szerk. *Élő művek: Tanulmányok a Fialtal Művészettörténészek 7. Konferenciájának előadásaiból*. Martin Opitz Kiadó, Entz Géza Közművelődési Alapítvány, Budapest–Kolozsvár, 2022. 77–98.
- Egy árnyékban rekedt életmű. Dvořák Ede építész élete és munkássága. In: *Utóirat: A Régi-Új Magyar Építőművészet*

melléklete, 2021. 21. évf. 119. sz. 72–73.

- Sztárépítész a századfordulón. Recenzió. In: *Országút: Művészet Tudomány Közélet*, 2020. 1. évf. 1. sz. 35–36.
- Neobarock und Luxusgefühl. Das Palais Sturany in Wien. In: *Steine Sprechen*, 2019. Jg. 63. 1/2. Nr. 154. 42–51.
- Színháztűz-kísérletek a századfordulón. Fellner és Helmer tűzmodell színháza. In: *Színház és Néző*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Irodalomtudományi Osztály, Budapest, 2019. 196–212.
- A szecessziós építészet megítélése a '20-as évek Budapestjén egy középítési bizottsági vita tükrében. In: AUER Ádám – NAGY Noémi – TÓBI István szerk. *Pro Scientia Aranyérmesek XIV. Konferenciája*. Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, Budapest, 2019. 205–217.
- Egy győri építész pályája a 20. században, Káldy Barna élete és munkássága. In: DOMINKOVITS Péter – HORVÁTH József szerk. *Győri Tanulmányok*. Győr Város Levéltára, Győr, 2015. 177–196.